

ROLUL ICOANEI ÎN VIAȚA LITURGICĂ ȘI DUHOVNICEASCĂ A BISERICII

Prof. OVIDIU BALOG

În spiritualitatea și cultul ortodox, icoana deține un loc central, constituind o punte între cer și pământ, între văzut și nevăzut. Ea îmbrățișează în același timp două dimensiuni esențiale: pe de o parte, rolul liturgic – icoana integrată în viața de cult a Bisericii, în spațiul liturgic și în rânduiala slujbelor, având o funcție sacramentală și pedagogică; pe de altă parte, rolul duhovnicesc – icoana prezentă în viața de rugăciune personală a credinciosului, în casele și în inimile acestora, ca sprijin în rugăciune și mijloc de comuniune cu prototipul reprezentat. Capitolul de față își propune să examineze rolul icoanei în viața liturgică și duhovnicească, evidențiind echilibrat aceste două aspecte complementare.

Icoana nu este un simplu element decorativ în biserică, ci face parte integrantă din cultul ortodox, având un statut teologic bine definit. Încă din primele veacuri creștine, sfintele icoane au fost prezente în adunarea liturgică a credincioșilor și cinstite ca *“spațiu haric de întâlnire cu Dumnezeu și cu sfinții Săi”*¹. Biserica a afirmat, la Sinodul al VII-lea Ecumenic (Niceea, 787), legitimitatea și necesitatea cinstirii icoanelor, distingând clar venerarea lor de adorarea rezervată numai lui Dumnezeu. Părinții sinodali - rezumând învățătura Sfinților Părinți anteriori – au formulat celebrul principiu patristic preluat de la Sfântul Vasile cel Mare: *„cinstirea acordată icoanei trece asupra prototipului”*², adică onoarea dată imaginii se îndreaptă către persoana reprezentată. Astfel, cultul icoanelor este întemeiat pe dogma Întrupării Fiului lui Dumnezeu; pentru că *“Cuvântul S-a făcut trup”* (Ioan 1,14), Dumnezeu cel nevăzut S-a făcut văzut în Hristos, făcând posibilă reprezentarea Sa iconografică. Sfântul Ioan Damaschin, marele apologet al icoanelor, explică faptul că în Vechiul Testament, reprezentările erau interzise deoarece Dumnezeu nu Se întrupase încă, însă *“când [Dumnezeu] S-a făcut om cu adevărat pentru mântuirea noastră... S-a înfățișat în icoană chipul Lui spre a ne aduce aminte de El”*, pentru ca cei ce nu L-au văzut în trup să Îl poată contempla cu ochii credinței³. Icoana devine astfel o *“Evanghelie în culori”*,

¹ <https://doxologia.ro/icoana-imaginea-vazuta-nevazutului>, accesat în 01.06.2025, ora 23:00.

² *Mitropolia Olteniei, revista Arhiepiscopiei Craiovei, Arhiepiscopiei Râmnicului, Episcopiei Slatinei și Romanaților și a Facultății de Teologie* – Craiova, anul LXX (837-840), nr. 9-12, septembrie-decembrie, 2018, Ed. Mitropolia Olteniei Craiova ISSN 1013-4239.

³ *Idem*

o propovăduire tăcută prin imagini, la fel de eficientă ca cea prin cuvânt, după cum afirmau Sf. Ioan Damaschin și Sf. Teodor Studitul⁴.

Funcția liturgică a icoanei este așadar una profund didactică și sacramentală: scenele și chipurile sfinte pictate pe pereții bisericii sau așezate în iconostas fac prezent, într-un mod tainic, evenimentul mântuitor sau persoana sfântă reprezentată, în mijlocul adunării liturgice. În cuvintele Sf. Ioan Damaschin: „*De multe ori, neavând în minte Patima Domnului, dar văzând icoana Răstignirii lui Hristos, ne aducem aminte de Patima mântuitoare și, căzând în genunchi, ne închinăm. Nu ne închinăm materiei, ci Celui ce este înfățișat în icoană, după cum nu ne închinăm materiei din care este făcută Evanghelia*”⁵.

Prin urmare, icoana în biserică are menirea de a mijloci prezența harică a prototipului: în fața icoanei lui Hristos, credincioșii Îl preaslăvesc pe Hristos Însuși; înaintea icoanei Maicii Domnului, o cinstesc pe Născătoarea de Dumnezeu însăși; în fața sfințelor icoane ale sfinților, îi venerază pe aceștia, „prietenii lui Dumnezeu” (cf. Ioan 15,14). Icoanele din iconostas – cu Mântuitorul și Maica Domnului la loc de cinste, înconjurați de sfinți și proroci – subliniază vizual comuniunea Bisericii pământești cu cea cerească în cadrul Sfintei Liturghii. Ele alcătuiesc un veritabil “*nor de martori*” (Evrei 12,1) care înconjoară comunitatea adunată în rugăciune, făcând vizibilă “*strălucirea slavei*” (cf. Evrei 1,3) dumnezeiești în spațiul liturgic. Teologia ortodoxă contemporană a exprimat frumos această realitate: „*așa cum orice Liturghie... este deja răspunsul lui Dumnezeu și manifestarea Prezenței Sale, la fel icoana este evidența strălucitoare a Împărăției*” – afirmă Paul Evdokimov⁶, evidențiind că prezența icoanelor în biserică este un semn al împărăției cerurilor care strălucește tainic în cultul divin. În același sens, Michel Quenot subliniază caracterul real al prezenței sfinte prin icoană: „*Icoana sfințește locul unde se află și creează în credincios sentimentul unei prezențe divine tangibile. Ea este realmente o întâlnire, pentru că a te ruga în fața icoanei lui Hristos înseamnă a te ruga, de fapt, în fața Lui*”⁷. Prin urmare, în cadrul liturgic, icoana funcționează ca o fereastră deschisă spre realitatea cerească, permițând credincioșilor să participe vizual la *liturgia nevăzută* a sfinților și a îngerilor.

⁴ Ziarul lumina, Pr. Ioan-Aurelian Marinescu - 15 Octombrie 2017
<https://ziarulumina.ro/actualitate-religioasa/an-omagial/15oct-127077.html>

⁵ Mitropolia Olteniei, revista Arhiepiscopiei Craiovei, Arhiepiscopiei Râmnicului, Episcopiei Slatinei și Romanaților și a Facultății de Teologie – Craiova, anul LXX (837-840), nr. 9-12, septembrie-decembrie, 2018, Ed. Mitropolia Olteniei Craiova ISSN 1013-4239.

⁶ Paul Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, traducere de Grigore Moga și Petru Moga, Ed. Meridiane, București, 1993.

⁷ Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere, prefată și note de Pr. dr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopidică, București, 1993.

Pe lângă rolul său în cultul public, icoana ocupă un loc de cinste și în viața spirituală și de rugăciune a fiecărui credincios ortodox. Tradiția Bisericii a integrat icoana în însăși existența cotidiană a creștinului, astfel încât *“de când ne naștem și până trecem în veșnicie icoanele ne sunt repere, călăuze luminoase și tăcute pe drumul spre Împărăție”*. Fiecare moment important al vieții primește binecuvântarea sub chipul unei icoane: la Taina Botezului, pruncul este însemnat cu semnul crucii și primește o icoană a sfântului protector; la Taina Cununiei, noua familie este încununată cu icoana patronului familial; în casa fiecărui credincios se rânduiește *colțul de rugăciune* cu icoane ale Domnului, Maicii Preacurate și sfinților, înaintea cărora membrii familiei își săvârșesc rugăciunile zilnice. Icoana în casa creștinului nu este un simplu ornament, ci o prezență vie, care sfințește locul și amintește neconștient de chemarea la sfințenie. Teologi contemporani precum Jean-Claude Larchet subliniază tocmai această funcție duhovnicească a icoanei, arătând că prin prezența sa binecuvântată, *„icoana reintroduce o prezență divină în viața de zi cu zi”* a credinciosului, restaurând continuitatea dintre rugăciunea de la biserică și cea din *“biserica de acasă”*. Privind icoana, creștinul își înalță mintea și inima către prototipul reprezentat, intrând într-un dialog tainic cu Hristos, cu Maica Domnului sau cu sfântul către care se roagă. Părintele Dumitru Stăniloae afirma că *„icoana reprezintă o veritabilă fereastră prin care omul și Dumnezeu se pot privi față în față”*⁸, evidențiind astfel puterea icoanei de a facilita comuniunea personală cu Dumnezeu. În fața icoanei, credinciosul nu se roagă unui obiect material, ci se simte în prezența sfântă a persoanei pictate: icoana devine *chipul văzut al nevăzutului*, care îi oferă celui ce se roagă inspirație și putere duhovnicească. În momente de încercare sau de bucurie, creștinul își pleacă genunchii înaintea icoanei, mulțumind sau cerând ajutor, știind că harul lui Dumnezeu lucrează prin aceste *ferestre spre cer*. De aceea, icoanele din casele ortodocșilor nu lipsesc niciodată, ele fiind sfințite și cinstite asemeni celor de la biserică, tocmai pentru că menirea lor este de a extinde sfera sacră a Liturghiei în viața zilnică. După cum observa și Paul Evdokimov, *„Liturghia de duminică își prelungește prezența dincolo de pereții bisericii prin icoanele din casa creștinului”* – acestea constituind un fel de liturghie permanentă în inimile credincioșilor (idee aflată în armonie cu viziunea Sf. Vasile cel Mare despre rugăciunea neîncetată). Astfel, dimensiunea duhovnicească a icoanei se manifestă în *viața de rugăciune personală*: icoana îl însoțește pe credincios zilnic, îl inspiră spre virtuți prin exemplul sfinților reprezentați și îi oferă mângâiere și nădejde, amintindu-i de *„prezența iubitoare a lui Dumnezeu”* în orice împrejurare.

⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. 1*, tipărită cu binecuvântarea prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a doua, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

Prin aceste două dimensiuni – liturgică și duhovnicească – icoana se dovedește a fi un element unificator al vieții creștine ortodoxe, îmbinând cultul public cu evlavia personală. În cult, ea oglindește slava cerească și adevărurile de credință în forme vizuale, făcându-le accesibile simțului văzului și sfințind timpul liturgic al adunării. În viața duhovnicească personală, icoana prelungește prezența și lucrarea harului în spațiul domestic și în sufletul credinciosului, oferindu-i un sprijin continuu pe calea sfințeniei.

Deci putem înțelege că icoana este „*teologie în imagini*” și totodată scară duhovnicească; prin ea, credinciosul învață, se roagă și se apropie de prototipul ceresc. În paginile următoare vom dezvolta aceste aspecte, arătând cum icoana slujește atât Liturghiei Bisericii, cât și liturghiei lăuntrice a inimii, în lumina învățaturii patristice (de la Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Damaschin) și a reflecțiilor teologilor ortodocși contemporani (D. Stăniloae, P. Evdokimov, J. Cl. Larchet, M. Quenot ș.a.), care ne ajută să înțelegem bogăția și profunzimea rolului icoanei în viața liturgică și duhovnicească.

Icoana în rugăciunea personală

În spiritualitatea ortodoxă, rugăciunea personală este în mod inseparabil legată de icoană. Asemenea prezenței sfinte din biserică, icoana însoțește credinciosul și în spațiul propriei sale locuințe, transformând colțul casei într-un adevărat mic altar - un spațiu sacru de întâlnire cu Dumnezeu și cu sfinții Săi.

Pentru ortodoxie, casa nu este separată de Biserică, ci este o extensie a ei. Preotul binecuvintează locuința, iar credinciosul o sfințește zilnic prin rugăciune, icoane, tămâie, apă sfințită și post. Icoana devine centrul acestui spațiu duhovnicesc, asemenea unei ferestre care leagă lumea văzută de cea nevăzută. Prezența icoanelor într-un loc rânduit special – colțul de rugăciune – face ca acel spațiu să devină un loc al prezenței harului⁹.

Părintele Dumitru Stăniloae subliniază faptul că icoana este un element vizual care ajută la interiorizarea rugăciunii: „*Icoana aduce persoana sfântă în fața ochilor minții și ai inimii și îl susține pe om în concentrarea rugăciunii*”¹⁰. Prin urmare, micul altar este locul unde rugăciunea particulară devine rugăciune eclezială trăită acasă, în comuniune cu întreaga Biserică.

⁹ Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere, prefață și note de Pr. dr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopidică, București, 1993.

¹⁰ Pr. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, vol. II, Editura Cristal, București, 1995.

În cultura ortodoxă, icoana nu este percepută ca un simplu simbol, ci ca o prezență personală tainică a prototipului. Privind o icoană a Mântuitorului, omul se roagă lui Hristos însuși. Încă din primele veacuri, sfinții au considerat icoana un sprijin real al rugăciunii. Sfântul Ioan Gură de Aur mărturisea despre evlavia poporului din Antiohia care purta icoana Sfântului Meletie pe inele, pe pereții caselor și în inimi, ca să simtă neconținut prezența lui și să fie mângâiați în rugăciune¹¹.

Icoana acționează astfel ca punte între vizibil și invizibil: ea îl așază pe credincios în fața realității divine, fiind un sprijin pentru simțul văzului, care este adesea neglijat în spiritualitățile raționaliste. Rugăciunea înaintea icoanei nu este îndreptată către materia din care e făcută icoana, ci către persoana care este reprezentată. După cum spune Sfântul Vasile cel Mare: „*Cinstirea adusă icoanei se urcă la chipul cel dintâi*”¹².

Icoana nu cere neapărat cuvinte. Uneori, simpla prezență liniștită în fața ei poate deveni rugăciune. Ortodoxia cunoaște și forme de rugăciune tăcută, în care sufletul stă cu inima deschisă înaintea Domnului. Privirea adâncită într-o icoană a lui Hristos răstignit sau a Maicii Domnului rugătoare poate deschide în sufletul credinciosului ușa lacrimilor, a pocăinței sau a bucuriei sfinte.

Jean-Claude Larchet remarcă faptul că icoana nu doar stimulează rugăciunea, ci o *formează*, pentru că „impune o atitudine de smerenie, de liniște și de concentrare”¹³. Icoana ajută mintea să nu rătăcească în distracție, ci să rămână prezentă, fixată pe Hristos sau pe sfântul către care se roagă.

Mai ales în familiile ortodoxe, icoana devine instrument pedagogic și duhovnicesc. Copiii învață să facă semnul crucii, să rostească rugăciuni simple și să recunoască sfinții privind icoanele. În fiecare zi, în fața icoanei, familia se adună pentru rugăciune de dimineață și de seară, păstrând ritmul liturgic al Bisericii în spațiul domestic. În fața icoanei, omul își începe ziua cu binecuvântare și o încheie cu mulțumire. În încercări, privește icoana și caută nădejde. În bucurii, aduce mulțumire cu lumânare și tămâie.

Michel Quenot afirmă că icoana „*poartă în sine amintirea veșniciei*” și „*face prezent în mod tainic chipul sfințeniei*”¹⁴. Ea este o sursă constantă de încurajare, un sprijin al răbdării și un focar de inspirație spirituală.

¹¹ Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrieri partea a treia*, carte tipărită cu Binecuvântarea prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

¹² Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri Partea a treia, Despre Sfântul Duh*. Corespondență (Epistole), carte tipărită cu Binecuvântarea prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

¹³ Jean-Claude Larchet, *Iconarul și artistul*, Ed. Sophia, București, 2012.

¹⁴ Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere, prefată și note de Pr. dr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopidică, București, 1993.

Prezența icoanei în rugăciunea personală nu este un element opțional, ci o continuare firească a vieții liturgice în Biserică. Micul altar de acasă este un „colț de cer” în care credinciosul se întâlnește cu Dumnezeu, cu Maica Sa și cu sfinții în rugăciune vie, autentică. Icoana nu este doar obiect vizual, ci un mijloc prin care Duhul Sfânt ne cheamă la comuniune cu Împărăția Cerurilor. Prin ea, casa se sfințește, timpul se sacralizează, iar inima omului învață să vadă nevăzutul și să rostească neîncetat: „*Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul*”.

Icoana în slujbele bisericii

Icoana este nelipsită din viața liturgică a Bisericii Ortodoxe, fiind mai mult decât un obiect vizual - este o prezență vie și sfințitoare, care participă la actul liturgic și îl îmbogățește. Ea nu doar însoțește rugăciunea, ci o susține, o orientează și o înalță. Din punct de vedere dogmatic și simbolic, icoana are un rol sacramental: este o „fereastră” spre realitatea veșnică și invizibilă a Împărăției lui Dumnezeu.

Încă din primele secole, icoanele au fost plasate în spațiul eclesial, pe pereții bisericilor, în jurul altarului, iar mai târziu, pe catapeteasmă, unde ocupă un loc teologic bine definit. Iconostasul, adică peretele despărțitor dintre altar și naos, este împodobit cu icoanele principale - Hristos, Maica Domnului, Sfântul Ioan Botezătorul și sfântul hram al bisericii – semnificând comuniunea neîntreruptă dintre cer și pământ în timpul Sfintei Liturghii¹⁵.

Catapeteasma nu este o barieră, ci o graniță transparentă între tărâmul divin și cel uman, asemenea Cortului Mărturiei din Vechiul Testament. Sfântul Gherman al Constantinopolului afirma că icoanele de pe catapeteasmă „arată unirea celor cerești cu cele pământești”¹⁶, simbolizând participarea Bisericii întregi – atât celei triumfătoare, cât și celei luptătoare - la Liturgia cerească.

Icoanele sunt sfințite prin rugăciune și ungere cu Sfântul și Marele Mir, iar din acel moment sunt tratate ca realități sacre. În cadrul slujbelor, ele sunt cinstite prin tămâiere, închinare și sărutare. Preotul sau diaconul cădește icoanele în timpul Vecerniei și Utreniei, gest care exprimă cinstirea prototipului. De asemenea, în timpul sărbătorilor mari, icoana praznicului este așezată în mijlocul bisericii și împodobită cu flori, fiind venerată de credincioși prin închinare și sărutare¹⁷.

¹⁵ Paul Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, traducere de Grigore Moga și Petru Moga, Ed. Meridiane, București, 1993.

¹⁶ John Meyendorff, *Teologia bizantină. Tendințele istorice și teme doctrinare*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1996.

¹⁷ Pr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, Ed. Institutului Biblic, București, 1993.

La slujbele de acatist, icoana sfântului este prezentă vizibil și este privită de credincioși în timp ce se rostesc troparul și condacul, iar în procesiunile bisericești (ex. în Duminica Ortodoxiei sau la Bobotează), icoanele sunt purtate solemn în semn de mărturisire publică a credinței ortodoxe¹⁸.

Icoana nu este doar un decor pasiv, ci joacă un rol catehetic în timpul slujbelor. Ea ajută credinciosul să înțeleagă mai profund conținutul rugăciunilor și al sărbătorii. După cum afirmă Sfântul Ioan Damaschin, icoana este „o propovăduire tăcută a adevărului” care „îndeamnă mintea la contemplație și inima la evlavie”¹⁹.

Prin imaginea vizibilă a unei sărbători - de exemplu, Schimbarea la Față, Intrarea în Ierusalim sau Pogorârea Duhului Sfânt - icoana îl face pe credincios părtaș vizual la realitatea nevăzută a acelui eveniment. Astfel, între textul liturgic și icoană există o armonie teologică: ambele vestesc aceeași credință, dar în forme complementare – cuvântul rostit și imaginea pictată.

În cadrul slujbelor, icoana este și loc al prezenței harului. Ea nu este adorată, dar este cinstitor onorată ca purtătoare a harului sfințitor, așa cum sunt și Sfânta Cruce, Evanghelia sau sfintele moaște. Icoanele făcătoare de minuni, care izvorăsc mir sau sunt martore ale vindecărilor și întoarcerilor la credință, sunt dovezi ale acestei realități. Sfântul Teodor Studitul afirmă că: „*cel ce se închină icoanei se închină în ea persoanei reprezentate, iar harul se revarsă în funcție de credința celui care se apropie*”²⁰.

Concluzie

În viața liturgică a Bisericii, icoana nu este un simplu element decorativ, ci parte integrantă a cultului și spațiului sacru. Icoanele împodobesc lăcașul de închinare – iconostasul, pereții, cupolele – transformând biserica într-un microcosmos transfigurat, unde sfinții și scenele biblice fac vizibilă Împărăția cerurilor în mijlocul adunării. Credincioșii venerază sfintele icoane prin închinăciune, sărutare și tămâiere, nu ca pe niște idoli, ci ca pe ferestre deschise spre realitatea cerească și ca prezențe vii, purtătoare de har, ale celor reprezentați. Tot astfel, în rugăciunea personală, colțul de rugăciune al fiecărei case este înfrumusețat cu icoane – un mic altar familial unde chipul lui Hristos, al Maicii Domnului și al sfinților însoțește rugăciunile credinciosului. În fața

¹⁸ Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, traducere, prefată și note de Pr. dr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopidică, București, 1993.

¹⁹ Sfântul Ioan Damaschin, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, carte tipărită cu binecuvântarea prea Fericitul Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba greacă, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

²⁰ John Meyendorff, *Teologia bizantină. Tendințele istorice și teme doctrinare*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1996.

icoanei, omul își pleacă genunchii și inima, simțind că nu se roagă singur, ci în comuniune cu sfinții și împreună cu întreaga Biserică, văzută și nevăzută. Astfel, icoana însuflețește atât cultul public, cât și evlavia particulară, fiind o punte între cer și pământ în viața de zi cu zi a credinciosului.

Pentru ca tezaurul iconografic ortodox să-și păstreze vitalitatea în lumea de azi, este esențială educația și transmiterea Tradiției către noile generații. De aceea, tinerii au nevoie să învețe nu doar tehnica pictării icoanelor, ci și limbajul lor teologic și duhul rugăciunii care le însuflețește. Transmiterea acestei moșteniri se realizează prin cateheză sistematică, ore de religie, tabere și ateliere de iconografie în parohii și mănăstiri, unde meșteri iconari împărtășesc atât cunoștințele practice, cât și experiența lor duhovnicească. În acest mod, Tradiția vie a icoanei se predă mai departe nu ca un vestigiu al trecutului, ci ca pe o realitate dinamică, formând identitatea ortodoxă a copiilor și tinerilor și hrănindu-le sufletele cu frumusețea cea veșnică a credinței.

Un rol aparte în transmiterea acestei Tradiții îl are componenta de artă sacră din cadrul unor facultăți de Teologie, unde se învață tainele picturi bizantine. De asemenea ar fi indicat să existe printre materiile de studiu ale studenților teologi o materie care să studieze arta sacră și estetica pictării icoanei, a împodobirii bisericii, ș.a.m.d. În felul acesta s-ar cultiva Tradiția ortodoxă și bunul gust, în detrimentul improvizației și al prostului gust, numit în societatea modernă „kitsch”.